

Zaburzenia w relacjach międzypokoleniowych

Wprowadzenie

Wiek XX przyniósł zmiany społeczne, które zachwiały dotychczasową pozycję człowieka starszego, zmieniły jego rolę miejsce i status społeczny. Do zmian tych niewątpliwie można zaliczyć emancypację i aktywizację zawodową kobiet, która m.in. sprawiła że w rodzinach zabrakło osób mogących się opiekować ludźmi starszymi. Na skutek szybkiego rozwoju środków masowego przekazu zmieniła się również ich rola jako swoistego łącznika teraźniejszości z przeszłością. Powstały istotne zmiany w modelu rodziny. Zanika rodzina wielopokoleniowa, mieszkająca pod jednym dachem, związana niejednokrotnie wspólnym warsztatem pracy.

W obrębie tradycyjnie pojmowanej rodziny zanikły lub uległy znacznemu ograniczeniu te funkcje, które spajały ją ale również dawały szansę seniorom na bycie ważnym i pełnoprawnym jej członkiem: praca na rzecz gospodarstwa domowego tj. zakupy, gotowanie (półfabrykaty, jadenie poza domem); sprzątanie (np. odkurzacz), reperacja odzieży (kupuje się nowe rzeczy a jeszcze mało zniszczone wyrzuca); opieka, nauczanie i wychowanie dzieci (żłobek, przedszkole, zerówka, świetlica); wczasy często spędzane przez rodziców i dzieci osobno, niemal cały wolny czas wypełniany poza domem (w domu pozostaje jedynie telewizor jako rozrywka); odrębne interesy poszczególnych członków rodziny, indywidualne zainteresowania i style życia (każde pokolenie w rodzinie ma swoje grono przyjaciół) itp.

Jak zauważa T. Szlendak współczesna rodzina coraz gorzej sobie radzi w zakresie funkcjonowania trzech wskaźników stanowiących o sile rodziny, do których zaliczamy jej spójność, właściwe wypełnianie funkcji oraz władzę jaką ta instytucja posiada (Szlendak 2011, s 379). Jednostki coraz częściej zamieniają dobro rodziny na dobro własne koncentrując się na własnym rozwoju, kładąc nacisk na indywidualizm i całkowicie odcinając się od wspólnot. Więzy i relacje rodzinne ulegają osłabieniu, jej funkcje wypełniają wyspecjalizowane instytucje, a poszczególni jej członkowie zaczynają poszukiwać wsparcia u znajomych.

Nowoczesne budownictwo, tempo życia, praca zawodowa kobiet – rozbiły więzi rodzinne. Obecnie młodzi ludzie na ogół nie chcą mieszkać razem z rodzicami lub dziadkami. Choć utrzymują pewne stosunki na odległość, to ich marzeniem jest mieć „własny kąt”. Zdarza się, że młode małżeństwa zmuszone są zamieszkać z rodzicami i wówczas łatwo dochodzi do różnych konfliktów.

Zaburzenia w relacjach międzypokoleniowych

W rodzinie człowieka starszego mogą pojawić się dwie skrajne, negatywne postawy członków rodziny wobec niego tj. nadopiekuńczość (odbiera mu możliwość samodzielnego prowadzenia życia, czyni z niego osobę pasywną) i zaniedbywanie. Zdarza się także, że rodzina odrzuca osobę starszą co powoduje jej odizolowanie i wyobcowanie ze środowiska lokalnego. Dla niektórych starszych ludzi rodzina bywa również źródłem agresji i udręki. Przemoc ze strony członków rodziny tworzy najbardziej niekorzystne środowisko rodzinne człowieka starszego.

To co łączy wszystkie kraje Europy to wspólne przekonanie, że przemoc – również wobec członków własnej rodziny – jest pogwałceniem praw człowieka. Każdy kraj europejski posiada

Zaburzenia w relacjach międzypokoleniowych

regulacje prawne dotyczące walki z przemocą w rodzinie, niemniej temat przemocy wobec osób starszych jest poruszany stosunkowo niedawno.

Przemoc wobec starszych nie jest nowym zjawiskiem. Z perspektywy historycznej osoby starsze były zawsze źle traktowane przez swoich najbliższych, doświadczając zarówno przemocy fizycznej, jak i innych form przemocy ze strony członków rodziny lub innych osób, którym ufały. Konflikty rodzinne przyczyniały się do przemocy wobec osób starszych. Miłość i szacunek wobec osób starszych przeplatały się zawsze z różnymi przejawami przemocy. Znane są przypadki kultur, które usuwały ze swojego grona starsze osoby w sytuacjach braku żywności (Anetzberger 2008 s.158).

Trudno jest ustalić rzeczywisty procent ludzi starszych dotkniętych przemocą w rodzinie, gdyż rzadko przebywają oni poza domem i niechętnie mówią o swoich bolesnych doświadczeniach. Wynika to ze wstydu związanego z obarczaniem siebie winą za złe wychowanie dzieci, z lęku przed skutkiem ujawnienia przemocy. Ludzie starsi są często uzależnieni od opieki swoich dzieci, co powoduje, że stają się w obliczu przemocy całkiem bezbronni.

Analiza literatury przedmiotu w zakresie przeciwdziałania przemocy wobec osób starszych pozwala wyróżnić różne jej formy takie jak:

- pasywne zaniedbywanie (gdy osoba starsza jest nieświadomie izolowana, ignorowana, pozostawiona samej sobie, bez opieki);
- aktywne zaniedbywanie (to celowe odmawianie starszemu człowiekowi zaspokojenia niezbędnych potrzeb);
- słowne, emocjonalne lub psychiczne znęcanie się (obrażanie, terroryzowanie, poniżanie, używanie wyzwisk);
- przemoc fizyczną (to napaść, molestowanie i bezprawne ograniczanie osoby starszej);
- wykorzystywanie finansowe (tj. przywłaszczanie sobie lub niewłaściwe wykorzystywanie środków finansowych osoby starszej);
- naruszanie praw człowieka starszego (to próby wymuszania przeniesienia człowieka starszego do placówki opiekuńczej wbrew jego woli).

Z badań ogólnopolskich przeprowadzonych w 2015 roku (na próbie N=1000 osób) oraz badań porównawczych z lat 2009 - 2015, przeprowadzonych przez Instytut Psychologii PAN wynika, że więcej niż połowa bo 58,77% respondentów twierdziło, że w ciągu ostatnich kilku lat nie byli świadkami i nie słyszeli od innych osób o przejawach przemocy fizycznej wobec osób starszych. Formą przemocy, z którą stykali się najczęściej, było „izolowanie, zamykanie” (41,2%), natomiast szarpaniem, popychaniem, poszturchiwaniem zetknięto się 40,7%, a z uderzeniem, biciem 38,4%.

Brak przemocy fizycznej wobec osób starszych we własnej bliższej lub dalszej rodzinie w ciągu ostatnich kilku lat relacjonowało blisko 83,1% respondentów. Najmniej było wskazań na uderzanie i bicie 14,7%, izolowanie, zamykanie oraz szarpanie, popychanie, poszturchiwanie były relacjonowane przez 15,7% respondentów.

Przeanalizowano również trzy formy przemocy ekonomicznej w rodzinie wobec osób starszych: zabieranie i wykorzystywanie ich pieniędzy, zabieranie dóbr materialnych oraz zmuszanie do prac domowych.

Zaburzenia w relacjach międzypokoleniowych

Z przemocą ekonomiczną wobec osób starszych poza własną rodziną w ciągu ostatnich kilku lat średnio zetknięto się 45,1% respondentów. Formą najczęściej relacjonowaną było zabieranie pieniędzy 48,4% a najrzadziej zmuszanie do prac domowych 42,2%. O zabieraniu własności materialnej powiedziało 44,1%. Kontakt z przemocą ekonomiczną we własnej rodzinie w ciągu ostatnich kilku lat relacjonowało średnio 18,5% respondentów. Formą najczęściej spotykaną było zabieranie pieniędzy 20,4%, najrzadziej zabieranie własności materialnej 1,4%. Pytano o trzy formy przemocy psychicznej wobec osób starszych: ośmieszanie lub wyzywanie, wytykanie starości lub niepełnosprawności fizycznej lub psychicznej oraz zmuszanie do różnych rzeczy stosując pogroźki, groźby lub szantaż. Okazało się, że zmuszanie do różnych rzeczy stosując pogroźki, groźby lub szantaż było formą przemocy najrzadziej obserwowaną przez respondentów w ostatnich latach poza ich środowiskiem rodzinnym 42,1%. Ośmieszanie i wyzywanie oraz wytykanie starości i niepełnosprawności obserwowano odpowiednio 44% i 47,9% respondentów.

Istnienie przemocy psychicznej we własnej rodzinie takie jak ośmieszanie, wyzywanie relacjonowało 8,9% respondentów, wytykanie starości, niepełnosprawności umysłowej lub fizycznej 9,0%, natomiast zmuszanie do różnych rzeczy poprzez pogroźki, groźby lub szantaż relacjonowało 4,2% respondentów (Raport PAN z badań dotyczących przemocy w rodzinie przeprowadzonych w latach 2009-2015).

Wyniki innych badań przeprowadzonych przeze mnie na małej grupie seniorów liczącej 15 osób podopiecznych Domu Pomocy Społecznej wykazały, że wszyscy badani seniorzy nie czuli się bezpiecznie w swoich domach. W badaniach zaznaczyły się trzy rodzaje przemocy: fizyczna, psychiczna i zaniedbanie.

- Przemoc fizyczna polegała na biciu po głowie, wykręcaniu rąk, kopaniu, popychaniu na skutek czego 4 osoby musiały być hospitalizowane.
- Przemoc psychiczna wyrażała się w poniżaniu starszych krewnych, wyśmiewaniu, wyzywaniu, groźeniu wyrządzeniem krzywdy, zastraszaniu umieszczeniem w domu opieki społecznej, przymusowej izolacji poprzez zamykanie w pokoju i mieszkaniu, ograniczaniu dostępu do urządzeń higieniczno-sanitarnych i kuchennych, niszczeniu osobistych rzeczy ofiary a także żądaniu pieniędzy.
- Osoby zaniedbywane doświadczały braku należytej troski i opieki, a także niemożności zaspokajania własnych potrzeb życiowych.

Znamiennym wydaje się fakt, iż sprawcami przemocy były własne dzieci a tylko w 5 przypadkach seniorzy krzywdzeni byli przez innych krewnych (byłego męża, męża, wnuczka, zięcia).

Najczęstszymi przyczynami trwania w relacjach ze swoimi krzywdzicielami były:

- Obawa przed samotnością;
- Brak jakiegokolwiek opieki;
- Odpowiedzialność za swoje dzieci;
- Bezbronność;
- Stan zdrowia;
- Trudna sytuacja finansowa.

Zaburzenia w relacjach międzypokoleniowych

W zależności od sposobu funkcjonowania systemu kontroli społecznej zjawisko przemocy wobec osób starszych może być rozpoznane w różnym stopniu lub całkowicie nie rozpoznane. Stąd olbrzymia rola wszystkich instytucji sprawujących opiekę nad osobami starszymi, których przedstawiciele mają szansę „wychwycenia przypadków przemocy i skutecznego przeciwdziałania ich niewłaściwego traktowania”.

Badania nad występowaniem zjawiska przemocy wobec starszych mają na celu rozpoznanie tych, którzy są potencjalnymi ofiarami przemocy po to, aby tej przemocy zapobiec, a w przypadkach kiedy przemoc już występuje pomóc jej ofiarom. Potwierdzają one, że ryzyko przemocy wśród osób starszych wzrasta jakkolwiek nadal jest to temat tabu. Opinia publiczna w dalszym ciągu z niedowierzaniem i rezerwą odnosi się do informacji o złym traktowaniu lub przemocy wobec osób starszych.

Kolejnym przykładem zaburzonych wewnętrznych relacji w rodzinie jest występujące coraz częściej poczucie osamotnienia osób starszych – zarówno tych, które nie zamieszkują ze swoimi bliskimi jak i przebywających z nimi pod wspólnym dachem. Sprzyja temu zjawisku wiele czynników, wśród których najważniejsze to:

- Przejście na emeryturę, zawężające dotychczasowe kręgi społeczne;
- Śmierć bliskich;
- Brak akceptacji ze strony młodych;
- Brak zrozumienia przez najbliższych;
- Nieakceptowanie i obawa przed brutalną rzeczywistością.

Z badań przeprowadzonych przez magistrantkę A.J. na próbie 93 seniorów (65 kobiet i 28 mężczyzn) wśród których blisko 70% mieszkało z rodziną wynika że większość z nich odczuwa osamotnienie, przy czym dotkliwiej i częściej jest ono odczuwane przez kobiety – 77% badanych niż u mężczyzn 53,6%. Respondenci wskazywali na te sytuacje, które są dla nich szczególnie trudne. Są nimi:

- Brak odwiedzin bliskich i znajomych 40% badanych;
- Święta 25% badanych;
- Wyjazdy domowników na urlop 21%
- Wyjście domowników do pracy 16%
- Oraz inne sytuacje np. choroba na które wskazało 15% badanych.

Spośród wszystkich respondentów, aż 21,5% nie posiada nikogo na kogo mogliby liczyć. Jednak niewielu z nich próbuje to przezwyciężyć (28%). Najczęściej czytają, wyjeżdżają do rodziny, spotykają się ze znajomymi a także modlą się.

Zakończenie

Poprawa jakości życia rodzinnego seniora jest niezwykle ważnym zagadnieniem. Bardzo wielu ludzi starszych nie jest w stanie samodzielnie żyć poza rodziną lub z dala od niej. Dobrze

Zaburzenia w relacjach międzypokoleniowych

funkcjonująca rodzina, w której relacje międzypokoleniowe są niezachwiane stwarza poczucie przynależności, bezpieczeństwa, zapobiega osamotnieniu niosąc pomoc w sytuacjach trudnych. Tymczasem w świecie osób starych, jak zauważa M. Czerwiński, rodzina nadal jest przede wszystkim domeną swoistej, niedającej się niczym zastąpić intymności uczuciowej, owym związkiem zamykającym w sobie wspólne przeżywanie doświadczenia, najbardziej podstawowe i ostateczne zarazem (Czerwiński 1969, s. 143). To właśnie jej dobre funkcjonowanie jest źródłem równowagi emocjonalnej, zdrowia psychicznego oraz aktywności, dzięki którym osoba w wieku emerytalnym potrafi przystosować się do starości co sprzyja dodatniemu bilansowi życiowemu (Dyczewski 1994, s. 50, Szatur-Jaworska 2000, s. 91).

Tak jak człowiekowi starszemu jest potrzebna rodzina, tak i dorosłym dzieciom oraz wnukom niezbędny jest najstarszy jej członek. Obecność dziadków cementuje rodzinę, wspomaga jej funkcję, pozwala na lepszą organizację życia rodzinnego, a co najważniejsze przez swoją obecność dziadek i babcia dostarczają młodemu pokoleniu wiedzy o starzeniu się i starości.

Bibliografia

1. Czerwiński M. 1969 Przemiany obyczaju, Warszawa PIW
2. Dyczewski L. 1994 Ludzie starzy i starość w społeczeństwie i kulturze. Lublin KUL
3. Szatur-Jaworska B. 2000 Ludzie starzy i starość w polityce społecznej, Warszawa Aspra-Jr
4. Szlendak T. 2011 Socjologia rodziny. Ewolucja, historia, zróżnicowanie. Warszawa PWN
5. Przemoc w rodzinie wobec osób starszych i niepełnosprawnych - Raport z badań ogólnopolskich 2015 oraz badań porównawczych z lat 2009-2015 przeprowadzonych przez Instytut Psychologii PAN
6. Añetzberger G.J, Elder Abuse. Encyclopedia of Interpersonal Violence 2008
7. Jaszke A. Praca magisterska Znaczenie relacji rodzinnych w życiu osób starszych, Olsztyn 2010.